

EYÜP'TEKİ MİMARİ ESERLERDE PLASTİK DEĞERLER

Ahmet BAYINDIR

1950 yılında Keban'da doğdu. 1968 tarihinde Öğretmen Okulu'ndan mezun oldu. Üç yıl köy öğretmenliği yaptı. 1974 yılında Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş bölümünü bitirdi. Ayrıca İstanbul Üniversitesi'nde Hukuk eğitimi gördü. Otuz yıldır Eyüp'te ikâmet etmektedir. Plastik sanatlar alanında kurumsal ve uygulamalı çalışmalar yapmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır.

GİRİŞ:

On yıldır belediyemizce düzenlenen Eyüpsultan sempozyumları kapsamında, Eyüp'e dair çok şeyler yazıldı ve çok şeyler söylendi. Özellikle sempozyum bildirilerinde Sanat Tarihi ve Mimarlık Tarihi ön plana çıktı. Ülkemizin en seçkin bilim ve kültür insanları hemen her konuda farklı ve kalıcı bildiriyle, değişik bilim disiplinlerine ölmez eserler kazandırdılar. Böyle bir ortamda, benzer bir konuda yeni bir bildiri hazırlamanın zorluğunu bilmekteyim. Ancak benim bildirimde, mimarlık, sanat tarihi gibi bilim disiplinlerinin yaklaşımından daha farklı bir tutum yer alacaktır. Bir sanat eğitimcisinin, bir resim öğretmenin kente bakışından hareketle, plastik değerler ayrıştırılarak, öznel olarak yorumlanacaktır. Bu yüzden kullanacağım yöntem ve kavramlar diğer disiplinlerin yöntem ve kavramlarından ayrı olacaktır.

Plastik Değerler:

Güzel sanatların bilinen ve yerleşmiş sınıflandırılmasında ,resim ,heykel ve mimarlık grubuna, plastik sanatlar (veya görsel sanatlar) denmektedir. Bu sanatları ortak bir payda altında toplama olanağı bulunmaktadır. İşte bizim çıkış noktamız bu ortak paydadan hareketle bir kente bakıştır, yani plastik açıdan kente bakıştır.

Plastik veya plastiklik; nesnelere biçim, hacim, renk, çizgi, kütle ve yüzey gibi elemanların izleyende bıraktığı etkidir. Alman heykeltıraşı Rudolf Belling(1), heykeldeki plastikiteyi şöyle tanımlıyor: ' Elle hissettiğimiz dış yüzey etkisi '.

Resimde ve mimaride de plastiklik biçim ve renge ilişkin öğelerin bütünü kapsar. Kütle, yüzey, doku, çizgi ,renk, benek ,ışık vb... öğeler ve değerler tüm plastik sanatlar açısından or-

taktır. Ancak bazı öğeler belli sanatlarda ikincil duruma düşebilir ; heykelde rengin ,mimaride benek ve dokunun ikincil öğe olması gibi. Bu plastik elemanların sanat yapısına ,işlevsel ve yapısal dayanak oluşturmadan öte, izleyene etki etme, onun duyularını uyarma ve tatmin etme gibi görevleri de vardır. "Eyüp'teki Mimari Eserlerde Plastik Değerler" konusunu saptayıp yorumlarken, sanatın sezgisel kimliğini ,duygunun algıya, algının da bilgiye dönüşümü olgusunu temel çıkış kaynağı yapacağız. Sanatı ruhsal-tinsel yönlü bir olay olarak da gördüğümüzden,duygu,algı, uyarı ,empati gibi tümüyle ruh bilim kavramları da bildirimizde yer alacaktır. Eyüp kent estetiğini bu yönlü bir okumaya başlayabiliriz.

İSTANBUL KENT ESTETİĞİNE PLASTİK DEĞERLER AÇISINDAN GENEL BAKIŞ:

Eyüp kent bütününe veya kent dokusuna bakmadan ,İstanbul kent plastiğinin genel özelliklerini saptayabileceğimiz , bu konuda bize örnek olabilecek; gezginlerin İstanbul izlenimlerine bir göz atalım. İstanbul için kimler ne diyor?

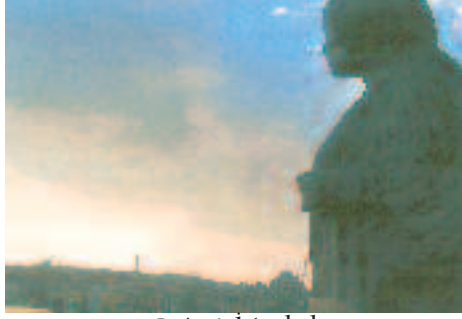
A1' Evsaf-ı İstanbul'da Lâtîfî(2): "Hazret-i Eyyübü'l Ensâri gibi cân-ı cihan-yan ana kurban oldu." (sayfa:74) vurgusuyla Lâtîfî İstanbul'un ağırlığını ve değerini bizlere çok etkili bir biçimde duyumsatıyor. Bir başka sayfada:

"Bu şehri meşhûre şühre-i âfâkın herkes seyr ü temaşasına meşguf ve müştaktır." diyor.(sayfa:7) Diğer bir söylemiyle de İstanbul için :

"Bu makamı ger görürse hûrîler uçmakdan

Koyalar uçmağı bu uçmağa uçmağ isteyey" (sayfa:10)

Evsaf-ı İstanbul'da Eyüp için de sayfalarca övgüler ve tarifler yapılmış olduğunu hatırlayalım.

Resim 1: İstanbul

B) Helmuth Von Moltke(3) , ‘Türkiye mektuplarında’ : (1835-1839)

“ Bütün Türk şehirleri gibi Edirne’nin de dışarıdan görünüşü pek güzeldir...Fakat Tatarımız bizi acele etmeye zorladı ve Rusçuktan ayrılışımızın onuncu sabahı eteklerinde bir gümüş çizgi ışıldayan,uzak bir dağ sırasının arkasından güneşin doğduğunu gördük.Bu,milletlerin beşiği Asya idi, tepesi karlı Olympus’tu ve koyu mavi suları üstünde birkaç yelkenlinin kuğular gibi ışıldadığı propontis idi.Çok geçmeden minareler , gemi direkleri ve servilerden bir orman denizden yükselip parıldadı. İstanbuldu burası.” (sayfa:15)

C) Lamartine(4),“Boğaziçi’nden” (1832)

“ Bu büyüleyici doğa üzerine kimi çizgileri not almak istiyorum. Gökyüzüyle toprağın,denizle insanın birlikte çalışarak böylesine eşsiz güzel bir peyzaj ortaya koyabileceklerini hayal bile edemezdim...Her bakışta görünüm değişiyor ve her değişiklik bir başka güzellik sunuyor.”

D) Claude Farrere(5),“Ay Işığında Camilerden” (1931)

“ Birden bire karşınıza dikdörtgen bir açıklık çıkıyor.Adeta bir ova. Bahçeler de var.Uzaklarda sütunlar sıralanmış.Bütün engellerden kurtulmuş olan ay ışığı, bahçeleri ve çiçekler bir bir belirliyor.İstanbul camilerinin en zarifi olan Sultanahmet Camii’nin altı minaresinin resmi çizilmiş gibi bir görüntüsü var.” (sayfa:315)

E) Chateaubriand(6) , “ Paris’ten Kudüs’e yolculuk” (1806)

“...

Set set görünen Galata, İstanbul ve Üsküdar, selviler, minareler , birbirine girmiş demir derikler ,yemyeşil ağaçlar ,beyazlı kırmızılı evler...

Bütün bunların ayaklarının dibinde yayılan masmavi deniz ve gökyakut rengi bir gökyüzü.İstanbul kadar güzel görünümlü başka bir şehir daha bulunmadığını söyleyenler gerçekten haklıymışlar.” (sayfa:312-313)

F) Max Müller(7), “İstanbuldan Mektuplar”

“...Üsküdar,Beyoğlu,surların ötesindeki ölüler bölgesine ilâveten bugün birer terk edilmiş mezarlık olan cami avlularında ,yükselen kara selvilerin meydana getirdiği koyu fon ile,büyük bir tezat teşkil eden bembeyaz minareleriyle camiler,bütün nazarları üzerlerine çekmektedir...” (sayfa:14)

G) Josephus Grelot(8),‘İstanbul Seyahatnamesi’ (1680)

“ ... Sanat ve doğa,güzellikle verimliliğin eşit olduğu bir yer kurmak için birleşebilselerdi ; herhalde İstanbul’dan daha iyisini başaramazlardı.”(sayfa:59-60)

H) Titus Burckhardt(9) , ‘ İslam Sanatı’ (1908-1984)

“Şehir gelişmesinin yeni hücrelerini son derece doğal bir şekilde çevrelerine toplamış olan ve başlıbaşına küçük birer kent oluşturan camiler, kapalıçarşılar ya da külliye olarak bilinen mimari yapı topluluklarının eklenmesiyle İslamileştirilmiş belli bazı kadim şehirlerde vardır.Bu tür bir İslamileştirmenin en çarpıcı örneği hiç şüphesiz İstanbuldur.Öyle ki bunun yerleşim biçimi ya da düzeni eski Bizans başşehrini hatırlattığı halde,şehrin unutulmaz ufukuna,çevrelerindeki külliyelerle tepeleri taçlandıran muazzam büyüklükteki

camilerin kubbe ve minareleri hâkim olur.” (sayfa:211)

İ) Edmondo De Amicis(10), ‘İstanbul -1874’

“Karşı sahil tepelerinden ve Haliç’in bütün koylarından birçok defa pırl pırl kubbelerini ve narin minarelerini gördüğüm o esrarlı Eyüp Camii’ne heyecan içinde vasil olduk.” (sayfa:444)

“...Öyle zannediyorum ki dünyada hiçbir şehirde güzellik, İstanbul’da olduğu kadar sadece dış güzellik değildir.” (sayfa:93)

J) Pierre Loti(11) , ‘İstanbul -1890’
“ Bu imparatorluk şehri herşeye rağmen, bu topraklar üstünde mükemmelin ve bilinmez son sığınaklarından biri, bizim içinse anlaşılmazın ve biraz da efsanevi çok eski bir insanlığın en son kalelerinden biriydi.” (Jacques Huré) (sayfa:6)

ÖRNEK PLASTİK DEĞERLENDİRMELER

K) Albert Gabriel(12): “...Bir kere, statik görüşten, İstanbul’daki Süleymaniye olsun, Edirne’deki Selimiye olsun, kendilerine uzaktan uzağa örneklik etmiş olan Bizans eserlerinden hem çok daha muvazenedir, hem de kubbe çıkıntılarının ahenkleştirilmesi hususunda gerçek bir hüner mahsulüdür. Fakat bilhassa, bir sanat eseri olarak, bu camilerde Ayasofya’da hiç bulunmayan bir silüet yaratma çehdi görülür...”

L) Bruno Taut (13) : “...Roma’nın ve Bizans İstanbul’unun bütün kubbe mimarlarının sadece birer mühendis oldukları görülür. Sinan ve arkadaşlarıyla talepleri ise mimar idiler.

EYÜP KENT ESTETİĞİNE PLASTİK DEĞERLER AÇISINDAN BAKIŞ

A) Plastik Öğeler Yönünden: İstanbul’un fethinden sonra Türk -İslam

Resim 2: Rami'den Eyüp'e Bakış

kimlikli ilk yerleşim alanı olan Eyüp'te dinsel kimlik her devirde belirleyici olmuştur. Türbe, cami ve çarşı ana nüveyi teşkil etmiş , konutlar da Türk evi özellikleriyle bağ ve bahçe içlerinde kümelmiştir.

a) Eyüp mimarisinde doğaya uygunluk ve uyumluluk esastır. Hiçbir mimari yapı toplumsal hayata yük değildir. Ana külliye şehir hayatını düzenleyici bir görev görürler. Cami avluları ağaçlarla donanmıştır. Kuş yuvaları ve kuş sarayları kutsal yapıların sadece süsü değil, aynı zamanda varlığın algılanışında duyu uyarandır. (Resim:4)

b) Doğal bitki örtüsü kenti ve yapıları bir giz perdesi olarak sarıp sarmalar. Onların görünümüne büyümlü bir atmosfer katar. Renk olarak da, değişen farklı ton değerleriyle mimari yapıların algısını güçlendirirler. Eyüp ve çevresinin zengin bitki örtüsü mimarisinin ayrılmaz parçasıdır. (Resim:2)

c) Tüm yapı elemanları ritmik bir kümelene özelliği gösterir. Sadece yapı kendi bütününde değil, doğal ortamla da bir çeşit karşıtlık armonisi kurar. Minareler servilerle rekabet eder ve biçimsel olarak tekrar eden bir görsel müzikalite doğar. (Resim:3)

Resim 3: Geçmişini Temsil Eden Olumlu Yeni Bir Yapı Örneği (Eklenmiş Bacalar Hariç)

Resim 4: Mimari Yapının Doğal Ortamla İlginç Uyuşumu

Resim 5: Eyüp'teki Mimari Yapıları Süsleyen Türk Hat Sanatı Örneklerinden (Eyüp Camii İç Avlu)

Resim 6: Sokullu Medresesi'nin Plastik Etkisini Olumsuz Etkilemiş Kesik Baca Örnekleri

Resim 7: Eyüp Türbesinin Gizini ve Mistikliğini Bozan Hacet Penceresi Yeni Şebeke Demiri

d) Daire ile üçgen karşıtlığı minare ve kubbe formlarında temel kurgudur. Bu zıtlık Eyüp mimari yapılarını diri, canlı ve dinamik bir kimliğe kavuşturur. Minarelerin sivri külahları, kubbe çıkıntıları ve bacalar daireliliğin dinginliğini göğe taşımaya çalışırken, kubbenin daireliliği de göğü yere indirme çabası içindedir. Bu karşıtlıktan etkili ve gerilimli bir kent atmosferi oluşmaktadır. Belki şunu söylemek daha doğru olacaktır: gökten yağın rahmeti simgeler kubbelerle, yerden fıskıran bereketin imgesi minarelerin oluşturdukları karşıtlık armonisi Eyüp kent estetiğinin de ana belirleyicisidir.

e) Eyüp mimarisinde malzeme yalın ve sadedir. Dinsel yapılar taştan, evler ise ahşaptır. Birinin ağırlığını ve küteselliğini diğerrinin hafifliği ve uçarılığı dengelemeye çalışmaktadır. Yapılardaki doğal malzemenin dışında gereksiz, yapmacıklı süslemecilikten kaçınılmıştır.

f) Eyüp kent oluşumunda en önemli etken Haliçle olan deniz bağlantısıdır. Ana yollar bu doğrultuda gelişmiştir. Bu nedenle Eyüp kimliğini Haliç yönünden daha bütüncül olarak algılarız.

g) Piyerloti' den bakışta, kentle yüzleşiriz. Zaman ve mekan olarak çok katmanlı, çok anlamlı, çok elemanlı bir kent olgusuyla yüzleşmiş oluruz. Bu bakışta ilk sırayı da Eyüp Camii ve çevresi alır.

h) Eyüp'teki mimari yapıları ve mezar taşlarını süsler seçkin hat sanatı örnekleri saf bir plastik ürün olarak karşımızda dururlar. Düzlerin ve eğrilerin düzenli yarışı, statik ve dinamik ele-

manların birbirini yanıtlaması çizgide görsel müzikalite yaratır.(Resim:5)

B) Algı Açısından:

a) Eyüp sadece plastik değerler açısından bir bütün değil; tarihi, dini ve sosyal uyarınlarıyla da önemli ve özellikli bir yerleşim birimidir. Bu uyarınlar ilgi ve algılarımızı devamlı diri tutarlar.

Resim 8: Eyüp Sultan Türbesi İç Görünüşü

b) Her türbe ve cami köşesinde yer alan çeşmeler, yollara döşeli küçük birim tekrarlı kaplamalar, dinsel musikin tınları, bizlerde temel hayat ritminin çağrışımlarını ve işlevlerini hızlandırır.

c) Eyüp mimari dokusu salt taş, tuğla ve ağaçtan oluşmuş bir karmaşa değildir. Tersine malzemeyi ve maddeyi aşan doğrudan bir ruh halidir. Ancak bu ruh halinin tahliliyle görülür ki, gelişmiş ve ilkeli bir mimari düzen yine de herşeyin belirleyicisidir.

EYÜPTEKİ BAZI MİMARİ YAPILARDA GÖZLEMLENEN SON DÖNEM OLUMSUZLUKLARI

1.Örnek: Sokullu Mehmet Paşa Medresesi ve Türbesi (İsmahan Sultan Medresesi)' nin durumu: Restorasyonlar sonucu medrese bacalarının piramit şeklindeki üçgen etkisi yaratan üst kısımları kesilerek ve baca boyları da kısaltılarak Türk klasik mimari formundan ve özellikle de Mimar Sinan yapı özelliğinden uzaklaşmıştır. Pasif, sönük ve etkisiz bir çatı örtü gurubu ve kubbe düzeni ortaya çıkarılmıştır. Bir

Resim 9: Yaşayanların Kenti Hissetmesine Olanak Sağlayan, Dokunma Duyusunu Uyarıcı Taş Dokulu Yollar

unutkanlık veya yanlışlık eseri olmadığını söyleyebiliriz. Zira Zal Mahmut Paşa, Rüstem Paşa vb birçok külliyelerde de aynı uygulamaya tanık olmaktadır. (Resim:6)

2.Örnek: Eyüp Sultan Türbesi Hacet penceresinin örgü formlu şebeke demiri değiştirilerek yerine klasik bir pencere demiri konmuştur. Türbenin gizini ve etki gücünü bu yeni pencerenin zayıflattığını söyleyebiliriz. Çünkü arabesk ve çizgi dolanımı İslam sanatında sonsuzluğu çağırıştırır ve ilgiyi üzerine odaklar bir özellik göstermektedir. (Resim:7-8)

3.Örnek: Eyüp'teki tarihi kent dokusunun korunmasında, eskiyi tekrar yerine; etkide ve algıda mistikliği önemseme ön planda tutulmalıdır. Tarihi dokunun içindeki yollarda kişinin kendini duyumsayacağı dokunma algısına dayanan, taş dokulu yollar korunmamaktadır. Bitimsiz ve tanımsız, düz, dokusuz döşemelerle kent duyarlılığı bozulmaktadır diyebiliriz. (Resim:9)

Sonuç:

Eyüp'teki mimari eserlerdeki plastik değerler bu kutsal beldenin mistikliğine, ruhaniyatına hizmet eder niteliktedir. Eyüp'ün kimliğini ve dokusunu oluşturan maddi ve manevi değerlerin de analitik olarak belirlenmesi ve yorumlanması mümkündür. Bunu yaptığımızda hayat boğulmadan, geçmişle gelecek aynı kentte uyum içinde yaşa-

yabilirler.

Unutmayalım ki Eyüp, birim yapı formlarının ritmik tekrarından doğan, mistik bütünlüğe kavuşmuş, lirik, şiirimsi, doyumsuz güzellikte ve eşi bulunmaz bir Türk kentidir.

AÇIKLAMALAR

- 1) Belling, R. ,*Alman heykeltıraş (1886-1972), 'Güzel Sanatlar Dergisi', 1942-4*
- 2) Lâtifi , *'Evsaf-ı İstanbul' , Fetih Cemiyeti Yayını*
- 3) Moltke, H. v., *'Türkiye'deki Durum ve Olaylar Üzerine Mektuplar'*
- 4) Lamartine , *'Yok Edilen İstanbul (Burhan Arpat)'*
- 5) Farrere, C., *'Yok Edilen İstanbul (Burhan Arpat)'*
- 6) Chateaubriand , *'Yok Edilen İstanbul (Burhan Arpat)'*
- 7) Müller, M. , *'İstanbuldan Mektuplar', Çeviri: Afife Buğra*
- 8) Grelot, J., *'İstanbul Seyahatnamesi', Çeviri :Maide Selen*
- 9) Burckhardt, T., *'İslam Sanatı', Çeviri: Turan Koç*
- 10) Amicis, E. de, *'İstanbul 1874', Çeviri: Beynun Akyavaş*
- 11) Loti, P., *'İstanbul-1890', Çeviri: Galip Baldıran*
- 12) Gabriel, A., *Fransız Arkeolog (1873-1972), 'Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi' , 1959*
- 13) Taut, B., *Alman Mimar (1880-1938) , 'Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi' , 1959*

GENEL KAYNAKÇA

- a) *Türk Mimari Eserleri, Sedat Hakkı Eldem*
- b) *Akılın İzleri, Selçuk Mülayim*
- c) *Avrupa Resminde Gerçek Duygusu,*

S.Eyüboğlu, M. Ş. İpşiroğlu

d) *Sanat ve Yanılsama, Gombrich E. H.*

Resim 10: Dokunma Duyusunu Uyarıcı Şehzadebaşı Camii Duvarındaki Dönel Silindir